

ПЗ-2014-0911172823 АДСС 15.28.4

Ўзбекистонда ўсадиган маҳаллий доривор ўсимликлар асосида янги ўт хайдовчи дори воситасини яратиш

Лойиха раҳбари – *фарм.ф.д., проф. А.Я. Ибрагимов*

Илмий адабиётлар маълумотларига ҳамда халқ табобатининг тажрибаларига асосланиб мойчечак гуллари, ялпиз барглари (Ўзбекистонда кенг ва муваффақиятли маданийлаштирилган), бўзноч гуллари, буймадарон ўти, далачой ўти ва тоғ дастарбоши гуллари (маҳаллий ёввойи холда ўсувчи ўсимликлар)дан фойдаланиб, ўт хайдовчи йиғмалар таркиби ишлаб чиқилди. Жадвалда ушбу йиғмаларнинг таркиби келтирилган. Йиғмалар таркиби жихатидан яқин бўлиб, уларга киритилган ўсимлик миқдорида фарқ қилади. Ушбу йиғманинг фармакологич кафедраси ходимлари билан ҳамкорликда таҳлил қилиб, тегишли хулосалар олинди.

Ишлаб чиқилган йиғмаларнинг таркибий қисмлари

№	Хом ашё номи	№1 йиғма таркиби	№2 йиғма таркиби	№3 йиғма таркиби
1.	Мойчечак гуллари	10,0	5,0	10,0
2.	Бўзноч гуллари	10,0	5,0	-
3.	Ялпиз барглари	5,0	10,0	-
4.	Далачой ўти	5,0	5,0	-
5.	Дастарбош гуллари	10,0	5,0	10,0
6.	Буймадарон ўти	-	-	15,0

Фармакология кафедраси ҳамкорлигида олиб борилган фармакологик тадқиқотлар хар учта йиғманинг ўт хайдаш фаоллигини кўрсатди. №1 йиғма- 151,2%, №2 йиғма- 145,6%, №3 йиғма - 150%. ўт хайдашни ошириши аниқланди. Олинган натижалар барча йиғмалар юқори ўт хайдаш фаолликга эга эканлиги ва биринчи таркиб юқорироқ кўрсаткичга эга эканлигини кўрсатди. Бўзноч гулларининг адабиёт маълумотларига кўра юқори самарадорлигига асосланиб, уни 2 та йиғма таркибига киритилган. Бироқ бўзноч гулларининг камёблигини инобатга олиб, ушбу ўсимлик хом ашёси йиғма таркибига киритилмаган №3 йиғма устида тўхталиш маъқул деб топдик. Кейинги изланишлар бўзноч гулларининг камёблиги ва шу туфайли қимматлигини кўрсатди (захираси кескин камайган). Шу туфайли бўзноч гулларини йиғма таркибига киритилмаслик режалаштирилди.. Ўзбекистонда кенг ўстириладиган мойчечак гуллари, буймадарон ўти ва тоғ дастарбоши гулларидан иборат ўсимлик йиғмасининг экстракти лаборатория каламушларида синаб кўрилганда ўт хайдаши 150% дан ошиқлигини кўрсатди. Ушбу йиғманинг биологик самарадорлиги жигарда фосфолипидлар алмашинувини бошқариш, ўт пуфаги сфинктерига спазмолитик таъсири туфайли сафро оқимининг меъёрлашуви билан асосланади. Ҳамда адабиёт маълумотларига кўра йиғманинг таркибида фенолкарбон кислоталари, флавоноид бирикмалари борлиги билан изоҳланади. Йиғма таркибига кирувчи ўсимликларднинг таркиби эфир мойлари,

терпеноидлар, аччиқ ва ошловчи моддалар, органик кислоталар, минерал тузлар билан бир қаторда хлороген, розмарин, кофе, ферул кислоталари ва уларнинг гликозидлари, кверцетин, лютеолин, апигенин ва уларнинг гликозидларидан иборат флавоноидлар ҳам сақлайди.

Ўт ҳайдовчи йиғманинг сифатини белгиловчи сонли кўрсаткичларини ўрганиш режалаштирилган. Бундай кўрсаткичлардан йиғманинг намлиги, умумий кули, 10% ли хлорид кислотада эримайдиган кули, ўз табиий рангини йўқотган қисмлар, йиғма таркибига кирувчи ўсимликларнинг ҳам ашё бўлмаган қисмлари, тешигининг диаметри 5 мм бўлган элакдан ўтмайдиган ва тешигининг диаметри 0,3 мм бўлган элакдан ўтадиган майда қисмлар, органик ва минерал аралашмалар миқдорларини аниқлаш мақсадга мувофиқ деб топилди. Ҳозирги кунда ушбу кўрсаткичлардан йиғманинг намлиги (8,4%), умумий кули (9,2%), 10% ли хлорид кислотада эримайдиган кули (3,1%), тешигининг диаметри 5 мм бўлган элакдан ўтмайдиган (4,7%) ва тешигининг диаметри 0,3 мм бўлган элакдан ўтадиган майда қисмлар (3,9%) миқдори аниқланди. Органик ва минерал аралашмалар миқдори йиғмани таркибида топилмади.

Ўт ҳайдовчи йиғманинг таркибига кирувчи ҳам ашёлар- буймадарон ўти ва тоғ дастарбоши гуллари керакли миқдорда йиғилди. Бунинг учун Тошкент вилояти Бўстонлиқ туманига хизмат сафари уюштирилди. (Буйруқ №24 13.07.2015 й.) Йиғилган ҳам ашё тегишли меъёрий техник ҳужжатлар асосида қуритилди ва майдаланди. Ўсимлик ҳам ашёсига товаршунослик таҳлил ўтказилди ва сифатига баҳо берилди. Сифатига баҳо беришда ҳам ашёни ташқи кўриниши, сифат реакциялари, микроскопик таҳлил, намлиги, кули, ранги ўзгарган ва қорайган қисмлари, органик ва минерал аралашмалари, миқдорий таҳлили ўрганилди.

Маҳаллий ўсимликлар ҳам ашёсидан: доривор мойчечаги (*Matricaria recutita L.*), оддий буймадарон (*Achillea millefolium L.*) ва тоғ дастарбоши (*Tanacetum pseudoachillea C.Winkl.*)лардан тайёрланган ўт ҳайдовчи йиғманинг полифенол бирикмаларини аниқлаш ва стандартлаш амалга оширилган. Йиғманинг 70%-ли спиртли ажратмаси ЮССХ ёрдамида ўрганилиб таркибида фенолкарбон кислоталар (ФКК) борлиги аниқланди. Асосий ФКК қаторига розмарин ва хлороген кислоталар, флавоноид бирикмаларидан (ФЛБ) асосийси рутин деб аниқланди. Олиб борилган ишлар натижасида ФКК ва ФЛБ миқдорини битта хроматограмма воситасида аниқлаш мумкинлиги, ҳамда ЮССХ усули билан ўт ҳайдовчи йиғмани ва ундан олинган ажратмани таҳлил қилиб стандартлаш мумкинлиги исботланди. Бундан ташқари, фенол бирикмалар умумий миқдорини (ФКК + ФЛБ) уларнинг Фолин реактиви билан рангли реакцияси орқали колориметрик аниқлаш имконияти кўрсатилди.